

חדשות עולם הספר

במה ליוצרים ועורכים תורניים

גיליון 32

המאמר המרכזי במה ליוצרים ועורכים תורניים

דבר המערכת

המאמר המרכזי במה ליוצרים ועורכים תורניים

מסירת התורה

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים וכו'. הרמב"ם בהקדמתו ל"יד החזקה" מוסיף ומונה סדר מסירת התורה עד לדורו הוא. ואף שהיו גדולי תורה ותלמידי חכמים בכל הדורות, אין כולם נכללים בכלל מוסרי התורה.

הקב"ה מסבב את סדר מסירת התורה לדור לדור, כפי שאנו רואים בעינינו שיש פוסקים שנעשו כיסוד שאין לזווע הימנו, ויש שלא נתקבלו ספריהם ופסקיהם בכלל ישראל.

נצא לדרך בעקבותיו של ה"ט"ז - רבי דוד סג"ל, ונגלה כמה גילויים מרתקים שזימנה ההשגחה העליונה.

יש לציין, כי בבואנו לעסוק בתולדות רבותינו זצוק"ל, לידע תקופתם, סדר מסירת התורה, וקשרי משפחותיהם, יש לנו לשים על לב ולחקור היטב את דברי הימים, כי פעמים הרבה ישנם גרסאות שונות וטעויות רבות בסדר התולדות מפני שמות דומים או מפני השערות בדבר הקשר המשפחתי. פעמים הרבה טעו בכך הקדמונים, והבאים אחריהם החזיקו אחריהם כהלכה למשה מסיני. פעמים שגילויים חדשים צומחים ועולים תוך בחינת הדברים מחדש.

המאמר המרכזי במה ליוצרים ועורכים תורניים

מאמר

המאמר המרכזי במה ליוצרים ועורכים תורניים

תורי זהב נעשה לך

משפחת רבינו

נבחן תחילה את תולדותיו של רבינו דוד הלוי סגל (נולד בשנת ה'שמ"ו (1586) ונפטר בכ"ו בשבט ה'תכ"ז (1667)) - המכונה על שם ספרו טורי זהב - ה"ט"ז. נעקוב אחר

הדפסת כתביו, ונשרטט תחילה את הדברים המפורסמים שאין חולק עליהם.

רבינו נשא את רבקה - בת רבו המובהק הרב יואל סירקיש - ה"ח. מסופר, כי בת זו היתה למדנית ובייחוד שלטה בתנ"ך. שבת אחת סעדו על שולחנו של ה"ח תלמידים מישיבתו, ואגב אורחא הזכירו את דברי הרמב"ם בהלכות ספר תורה (פ"ז ה"ו) שכתב בתוך דבריו: 'נזדמנה לו בתוך השיטה תיבה בת עשר אותיות' ותמה הבחור דוד סג"ל שהיה תלמידו חביבו של ה"ח, בתורה אנו מוצאים תיבה שיש לה לכל היותר תשע אותיות כמו 'למשפחותיהם' או 'לישמעאלים', אך היכן מצאנו מילה שהיא בת עשר תיבות.

נענה ה"ח ואמר: הבה נשאל את פי בתי.

ענתה בתו: רק ביהושע אנו מוצאים תיבת 'למשפחותיהם' מלאה וא"ו - שהיא בת עשר אותיות, אבל כמובן אין לזה שום שייכות לדברי הרמב"ם בנוגע לכתובת ספר תורה. היא הרהרה מעט והוסיפה, כמדומני שהלכה זו שעליה דיבר הרמב"ם נוהגת גם בכתובת מגילת אסתר, ושם ישנה תיבה בת אחת עשרה אותיות 'והאחדרפנים'. (שרי המאה ח"ג פ"א עמ' 7)

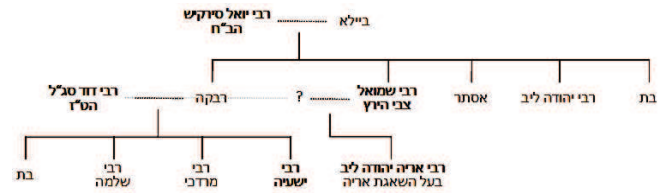
בנוסף היו לב"ח שתי בנות נוספות: אסתר אשת רבי יהודה זעלקי מזייא אשכנזי, ואשת רבי יעקב איש תם. ושני בנים: רבי יהודה ליב - דיין בקראקא ואב"ד חענטשין, ורבי שמואל צבי ה(י)רץ (הירש) - אב"ד בפינטשוב (ראו ר' יואל סירקיש עמ' 9-10).

צאצאי

לט"ז נולדו: רבי ישעיה, הקדושים רבי מרדכי ורבי שלמה (שניהם נרצחו בח' באייר ה'תכ"ד במהלך פרעות לבוב) ובת (נציין, כי יש המייחסים לט"ז בן ובת נוספת (ראו ישורון יח עמ' תתמד)).

לאחר פטירת הרבנית רבקה, נשא ה"ט"ז את אלמנת רבי שמואל צבי ה(י)רץ (הירש) בן ה"ח, אשר מנישואיה

הראשונים נולד רבי אריה יהודה לרב סירקיש, בעל שו"ת "שאגת אריה" (הראשון). (יש המייחסים את רבי אברהם פרנס לבתו מאשתו השניה (עיר דובנא ורבניה עמ' 27)).

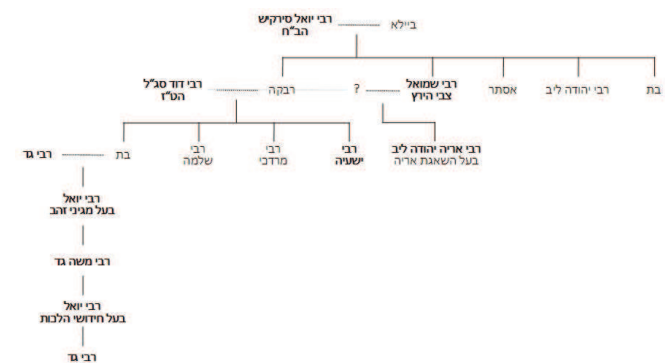

בתו של הט"ז נישאה לרבי גד.

בנם: רבי יואל היה אב"ד שעברשין חיבר ספר "מגיני זהב".

בנו של רבי יואל היה רבי משה גד.

בנו של רבי משה גד היה רבי יואל בעל "חידושי הלכות",
כתב "חידושי המגיה" על ט"ז אבן העזר, אך לא הספיק
להדפיסם, ובנו רבי גד הביאם לדפוס.

על פרטים אלו ניתן לעמוד בין היתר משערי והקדמת
ספריהם. אך פרטים נוספים מתגלים שם כפי שנפרט להלן.

ט"ז - יורה דעה

רבינו הט"ז הביא את חלק יורה דעה לדפוס בלובלין שנת
ת"ו. אך את שאר החלקים לא הספיק להוציא לאור בחייו.
החיד"א (שם הגדולים מערכת ספרים אות ט [טז]) כתב,
שבדפוס ראשון נדפס בסוף הכרך דף אחד שבו השיג על
הרב שפתי כהן שנדפס באותה שנה, רק אינו מזכיר שמו
רק סתם אומר נדפס ספר ומשיג עליו, דף זה אינו נמצא
ואני ראיתי אותו בט"ז דפוס ראשון ישן, ומסיבת דף זה
נתעורר הרב ש"ך לעשות "נקודות הכסף".

מענין לציין, כי רבי יוסף חיים זוננפלד נשאל (שו"ת
שלמת חיים יו"ד סי' קה): בכהן שיש מצוה להקדימו משום
'וקדשתו', צ"ע כשלומדים ש"ך וט"ז האם צריך להקדים
לימוד הש"ך שהיה כהן?

השואל צידד בשם הרב זבולון חרל"פ שאפשר שדוקא
בחייו שייך דין קדימה ולא אח"כ. וכדבריו הורה הגר"ח
זוננפלד.

מגיני זהב

בשנת תמ"ג חיבר רבי יואל נכד הט"ז ספר "מגיני זהב",
כמענה להשגותיו של הש"ך.

בתחילת הספר מובאים דברים של גאוני הועד ארבע
ארצות: איך שבאו להכריע בהחלטה גמורה לפסוק
כבעל הט"ז, ושלא להשגיח כלל על השגות על השגות
בעל נקודות הכסף אף באותן מקומות שלא יישב אותם
נכדו הרב הנ"ל, מפני שהיה טרוד מאד במשנתו ולא היה
סיפוק בידו לישב כל דבר על אופניו ... כללו של דבר,
שאין להוציא דברי בעל ט"ז מחזקתם מחמת השגות בעל
נקודות הכסף מפני שהוא אחרון.

אך הספר לא הודפס, ורק לאחר ארבעים שנה מצא נכדו
- רבי יואל בעל חידושי הלכות - בין כתבי סביו חלק מן
החיבור והביאו לדפוס בפראג שנת ת"פ.

על אף תקנת ועד ארבע ארצות, התקבל בכלל ישראל
לילך אחר פסיקת הש"ך.

ט"ז - אורח חיים

רק בשנת תנ"ב, נדפס בדיהרנפורט על ידי רבי שבתי
משורר, ט"ז על חלק או"ח יחד עם הביאור מגן אברהם.
בכדי להשוות את שמות הפירושים קרא המדפיס לט"ז
"מגן דוד", ואת שם החיבור כולו קרא "מגיני ארץ".

אך סיפור מענין שקדם להדפסה זו, מגלה לנו את
ההשגחה העליונה במסירת התורה.

דברי דוד

כשלש שנים קודם לכן בסוף שנת תמ"ט, הדפיס רבי
שבתי משורר את ספרו של רבינו הט"ז "דברי דוד" - ביאור
פירוש רש"י לתורה.

את ההקדמה לחיבור כתב נכדו של הט"ז רבי משה בן
רבי יצחק מקרעמניץ, חתנו של רבי ישעיה בן הט"ז. שם
הוא מתאונן: כי היה בדעתי להעריך על השולחן תחילה
הספרים הנחמדים אשר חבר מורי חמי זקני הגאון על
שלשה חלקי שו"ע ... אך מחמת הוצאות הדפוס כי רבו ...
והנה אף גם על ספר זה יגעתי ולא מצאתי סעד ונסוגותי
אחור שלא להדפיס רק עד סדר שמות ... עד שעילת כל
העילות וסיבת כל הסיבות ברוך הוא סיבב סבובים ודלג
על הקץ וגלגל הזכות ע"י זכאי ה"ה הגאון הגדול מוהר"ר
יודל נר"ו.

המגיה שהיה ממשפחות של רבי יודל, מגלה לנו את
שהתרחש:

אמנם מכאן מודעה רבה לאורייתא ככפיית הר כגיגית
היתה עלי, באשר שלוח נשלחתי התם בעסק שליחות
מצוה דאדוני מורי ורבי חמי זקני ה"ה הגאון הגדול
מוהר"ר יהודה המכונה יודל נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק קאוולי
יצ"ו, להוציא לאור חיבורו על שו"ע אורח חיים לדפוס
במחברת יחד עם הטורי זהב ז"ל הבדלו חיים, שחיבר ג"כ
על שו"ע או"ח. ונשתתף עם הרב מוהר"ר משה נר"ו אב"ד
ור"מ דק"ק שינאווי ה"ה חתן בן הגאון בעל טורי זהב ז"ל,
וזה וזה לא עלתה בידינו להדפיס, כי אם לזאת התורה

תחילה מזכיר הוא כי עד לשנה זו, טרם נדפס הט"ז על השו"ע זולת חלק יו"ד. והוא טרח וסידר את הביאור שמצא בגנזי רבינו דוד. אך כפי שכבר ראינו, מלבד חלק אורח חיים שהגיע על ידו לדפוס של רבי שבת, חלק אבן העזר התגלגל לצאצאי חתן הט"ז, ואילו חלק חושן משפט לא ידוע משפטו.

מוסיף רבי משה, שבין כתביו של הט"ז נמצא חיבור מעט הכמות ורב האיכות על פרקי אבות ולא נכתב שם מחברו עליו, והוא החל בבירור מפי מי יצאו הדברים, תחילה נצטט את שכתב, ואחר כך ננסה לבארם:

עד שבאתי לבית נכד דודתי הרב אריה יהודה ליב אב"ד בזאמאסט, ואמר לו כי המחבר הוא גיסו - רבי שלמה בן דודי רבי צבי הירש מדובנא.

ומחמת שכן המחבר רבי יואל שהיה בעל בית המדרש הגדול דק"ק לבוב היה חתן בהגאון הנ"ל, וכל ספרי הט"ז היו בידו, לכן נמצא הספר הזה בתוך ד' אמות של הלכה פסוקה.

קשרי משפחה

ננסה להבין את קשרי המשפחה שהוא מציין.

הרב אריה יהודה ליב שהיה אב"ד בזאמאסט, הלא הוא נכדו של הב"ח בן רבי שמואל צבי הירש, ולדבריו מחבר הספר רבי שלמה הוא גיסו.

כיצד הוא גיסו? הרי שיש לפנינו ב' דרכים: או שהוא חתן רבי שמואל צבי הירש, או שהוא גיסו מצד אשתו של רבי אריה יהודה לייב.

בכדי לנסות לברר מה כוונתו "נכד דודתי", נצייר תחילה את משפחת שפרינצעס.

בהקדמה נכתב פרט נוסף על השיוך המשפחתי, שהמחבר רבי שלמה, הוא בן דודו של רבי משה שפרינצס חתן רבי ישעיה.

על תולדותיה של משפחת שפרינצס (או שפרינצעס) קל יותר לעמוד, למרות שבהקדמה מתגלה חידוש נוסף.

אבי המשפחה רבי עוזר היה מפורסם כבעל חסד גדול וכוונה בפי כל עוזר דלים. לרבי עוזר היה שני בנים, רבי צבי הירש שהיה אב"ד דובנא, ורבי יצחק שהיה אב"ד קרעמניץ.

בנו של רבי צבי הירש היה רבי משה חתן רבי ישעיה, ואילו בנו של רבי יצחק היה רבי שלמה מחבר הספר [יש שרצו לומר שאחותם היתה אמו של הרבי ר' העשל] (צבי לצדיק עמ' 164).

על פי העדות המובאת בהקדמה, אנו מתוודעים לאח נוסף: רבי אברהם אב"ד מעזריטש שהיה מספר על גודל קדושת אחיו המחבר ועל מעלת חיבור זה. (שיוך משפחתי נוסף מובא על היות רבי אברהם גיס של .. אך לא ברור אם הכוונה גיסו של רבי משה, או גיסו של רבי אריה יהודה ליב.)

שבכתב הגאון טורי זהב ז"ל, שהיתה מוחזקת ביד הרב חתן בנו דהגאון ז"ל הנ"ל, ומבלתי ידיעת מורי חמי הגאון הנ"ל נעשה זאת, וע"פ עילת כל עילות וסיבת כל סיבות סיבב שנדפס במעות מורי חמי הגאון הנ"ל, טורי זהב זה.

דהיינו, לו היתה יוצאת מחשבה זו לפועל, הרי שהיה בידנו שו"ע או"ח עם פירוש הט"ז ורבי יודל, ואולי היתה זו המהדורה שהיתה מתקבלת בכלל ישראל.

עוד יש להזכיר, כי נתחברו חיבורים נוספים על השו"ע מאז פטירת הט"ז, אולם כפי שפתחנו, מסובב כל הסיבות הוא אשר סלל את דרך הנחלת התורה.

ברבי משה חתנו של רבי ישעיה עוד נעסוק בהמשך.

ט"ז - חושן משפט

בשנת תס"ז נדפס בהמבורג חלקו הראשון של הט"ז על חו"מ, על ידי הגאון רבי צבי אשכנזי בעל "חכם צבי" בתוספת הגהות. חלקו השני נדפס בברלין שנת תקכו בשם "ערך לחם" (אין הכוונה לביאור הנדפס כיום בשו"ע). חיבור זה שונה מעט מחיבוריו על החלקים האחרים, מפני שבחלק גדול ממנו הוא מתייחס לדברי הטור.

ט"ז - אבן העזר

רק בשנת תקי"ד הובא לדפוס חלק אבן העזר, למרות שכבר בשנת תצ"ג ערך רבי יואל בעל "החידושי הלכות" את החיבור, כפי שתיאר בהקדמת "חידושי הלכות", ובין היתר כתב כי במקום שחלקו על דבריו החלקת מחוקק והבית שמואל הכריע מדעתו. לאחר שסיים לעורכו נגנבו ממנו חלק מן הכתבים, ורבי יואל חזר והשלים את החסרון על ידי חידושים שחידש מדעתו. אך הוא לא הספיק להביאם לדפוס, ובנו רבי גד השלים את המלאכה.

רבי יואל מתנצל בהקדמתו, שירש כתבים מאביו שירשם מאביו ובתוכם חיבור זה, וספר "מגיני זהב" וגם תשובות היו שם שחיבר הגאון בעל הט"ז אך נרקבו עם השנים, מחמת שלא הבין את טיבן, וכן חוזר על דבריו אלו בהקדמתו לט"ז.

בית דוד ושלמה

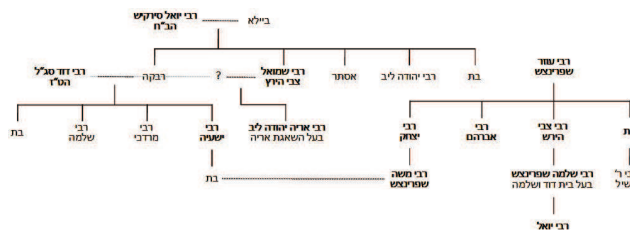
כעת נעבור לדון בספר לא מוכר, שמחמתו יצאנו לדרך זו, ספר "בית דוד ושלמה" על מסכת אבות אשר נדפס בשנת תמ"ט.

בשער מופיע שם המחבר, רבי שלמה בן צבי הירש מדובנא, הביאו לדפוס רבי משה בן רבי יצחק שפרינצעס מקרעמניץ, אב"ד שינאווא.

הרב המביא לדפוס, הלא הוא חתנו של רבי ישעיה בן הט"ז, ובשביל לעמוד על הקשר שלו לחיבור זה נעיין בהקדמתו.

של רבי שלמה שפרינצש? או אולי שהכוונה - חתן בן הגאון - כלומר שרבי יואל היה חתנו של רבי ישעיה, שגם אצלו היו כתבים מאביו הט"ז?

רבי משה קרא את שם החיבור בית דוד ושלמה, בית דוד - על שם שהחיבור נמצא בית גנזיו של רבי דוד - הט"ז, ובית שלמה על שם המחבר הרב רבי שלמה שפרינצש.

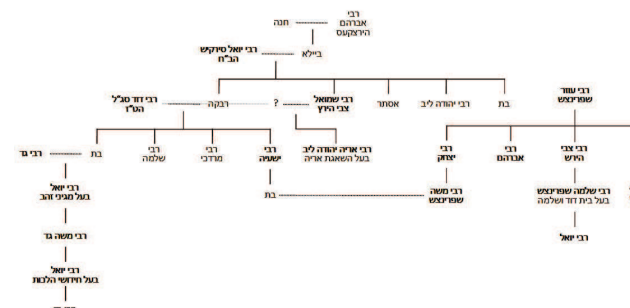

ועתה נחזור לתואר "נכד דודתי". רבי אריה יהודה ליב היה נכד אשת הב"ח, ובכדי שאשת הב"ח תהיה דודתו של רבי משה, צריך להניח כי אביו או אמו היו אחיה.

אך אביו בודאי אינו אחיה, כיון שידוע לנו שביילא אשת הב"ח היתה ביתו של רבי אברהם הירצקעס, ואילו אביו של רבי משה היה רבי יצחק שפרינצש.

האם אשתו של רבי יצחק היתה אחות אשת הב"ח, יתכן, אך אי אפשר לקבוע כן בוודאות (במוסגר נציין כי באשל הגדולים (אות פה) כתב, כי חנה אמה של אשת הב"ח היתה ביתו של רבי יואל זינגר והוא היה גם חותנו של הלבוש, נמצא אם כן שהלבוש היה דודה של ביילא אשת הב"ח). כמו כן יתכן, כי הכוונה לסבתו מצד אמו שאין לנו פרטים אודותיה.

אולם כל זה עדיין איננו מספיק, כדי להבין את הסיבה להתגלגלות החיבור לבין כתבי הט"ז.

בהקדמה שופך לנו רבי משה אור על קשר נוסף: שבן המחבר רבי יואל היה חתן בהגאון הנ"ל, וכל ספרי הט"ז היו בידו.

כאן אנחנו נתקלים בקושי, התברר לנו שכתבי הט"ז עברו דרך חתנו של הט"ז - רבי גד - לנכדיו וניניו. רבי יואל הם שמות בנו ונינו שכמובן אינם יכולים להיות בני המחבר.

גם לומר כי חתן כוונתו למחותן, דהיינו שרבי גד חתנו של הט"ז הוא בנו של רבי יואל בן המחבר, לכאורה איננה אפשרית מכיון שרבי משה הוא בן דודו של רבי שלמה, ופער השנים בין חתן של נכדה לסב החתן לא נראה הגיוני.

האם נצטרך לומר שלט"ז היה חתן נוסף - רבי יואל בנו

תגובות

ציטוט פסוקים באופן חלקי (גיליון 32)

הרב יהושע ב. מלמדנו: כי בספרי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל [שהדפיסם בעצמו] בכל מקום שציטט פסוק, מימרא, או מדברי ראשונים או אחרונים, ודילג באמצעם, היה מציין זאת במקף. כנראה בזמנו היה מקובל כך. מעניין לבדוק, אולי זה פתרון גם כיום.

תגובה לתגובת הרב מ. א. ש. (גיליון 32) שכתב: 'כל המנוקד בקמץ פירושו הכל, ואילו כל המנוקד בחולם פירושו כל אחד'

הרב עמרם א. : למרות שזה נשמע משכנע, שינוי משמעות זה - פשוט לא נכון. אלא כמו שכתבו לפני זה שתלוי רק ב'מקף'. כמבואר בכל ספרי המדקדקים, וכמבואר בכל התנ"ך [מלבד 2 חריגים שנמסרו במסורת מיוחדת (תהילים לה י, משלי יט ז). עיי"ש ברד"ק ומנחת שי], ואפי' המשנה ברורה כתב כן בסי' ס"א ס"ק ל"ג. וכמו החילוק של 'את - אַת'.

אלו - אלה (גיליונות 13, 15)

הרב י. ו. : בנוגע לאמור אודות ההבדל בין 'אלו' ל'אלה' - אמנם שתי המילים תקינות בלשונות זכר ונקבה, אך לענ"ד בשפה המדוברת 'אלו' משמש ללשון זכר, ו'אלה' ללשון נקבה. (מקור 'אלה' בתנ"ך ומקור 'אלו' בלשון חכמים).

בקצרה או באריכות (גיליון 32)

הרב מ. ש. כהן מבקש לציין לדברי הגר"א: באדרת אליהו על הפסוק (חבקוק ב ב) 'כתוב חזון ובאר על הלוחות למען ירוץ הקורא בו', כתב הגר"א: 'שצוהו לכתוב בשני דרכים, האחד לכתוב בקיצור נמרץ, והיינו כתוב חזון, והשני לכתוב דברים הנ"ל באריכות, והיינו ובאר על הלוחות, והיודע ומבין יבחר בדרך קצרה לאהבת הקיצור ואריכת דברים בענין מתעתעו ונכשל בקראו, ולכל שאר העם בשגגה דרך הקיצור ונכשל בהבנתו ויבחרו באריכות דברים' [ואולי מכאן הוא המקור לשם הספר "חזון אי"ש"].

י"ל ע"י

נקודה | הוצאה לאור

A80699+90@gmail.com - 0723167198

מבין לקוחותינו

